

הרב שמואל מוהליבר

(כ"ז בניסן ה'תקפ"ד – י"ט בסיוון ה'תרנ"ח ; 25 באפריל 1824 - 10 ביוני 1898) היה רב ומנהיג ציבור, ממייסדי תנועת חיבת ציון ומאבות הציונות הדתית.

שמואל מוהליבר

כ"ז בניסן ה'תקפ"ד 25 באפריל 1824	תאריך לידה
י"ט בסיוון ה'תרנ"ח 10 ביוני 1898	תאריך פטירה
רוסיה, פולין, ארץ ישראל	מקום פעילות
ציונות, ציונות דתית	השתייכות
יצחק מוולוז'ין, אליעזר יצחק פריד	רבותיו

תולדות חייו

הרב שמואל מוהליבר (כ"ז בניסן ה'תקפ"ד – י"ט בסיוון ה'תרנ"ח ; 25 באפריל 1824 - 10 ביוני 1898) היה רב ומנהיג ציבור, ממייסדי תנועת חיבת ציון ומאבות הציונות הדתית. הרב מוהליבר היה בעל אמצעים, שלא כרוב רבני ליטא, ולא היה תלוי ברבנות לפרנסתו. הוא היה שותף באחוזה וניהל משק [חקלאי](#). נסיון חייו וידיעותיו שימשוהו לימים בפעילותו בתנועת [חיבת ציון](#).^[1] כבר בצעירותו התבלט כעסקן וכאיש ציבור מובהק. בשנת [1873](#) הוזמן להשתתף באסיפת הרבנים וראשי המשכילים ב**פטרבורג**.

רעיונותיו של הרב מוהליבר החלו להתפרסם בשנות השבעים של המאה ה-19, במאמרים שפרסם בעיתונות העברית. בשנים [1872-1874](#) התנהל בעיתונות פולמוס בין משכילים לרבנים, ובפולמוס התערב הרב מוהליבר, וביטא עמדה מגשרת בין מסורת להשכלה; וכי יש לאחד את "שתי בנות אלקים אלה האמונה וההשכלה"^[2]. לעמדתו היו מעריצים רבים בקרב סופרים ורבנים במחנה המסורתי אך היא עוררה גם לא מעט ביקורת. הרב מוהליבר כתב שתי סדרות מאמרים בעיתון [הלבנון](#). כמו כן יצא גם בביקורת על החברה ה**חרדית** בת זמנו, על כך שלטענתו היא משתמטת מחובותיה האזרחיות, נמנעת מללמוד את שפת המדינה ואינה עוסקת ב**הלכות ארץ ישראל**.

חיבת ציון

פעילותו למען יישוב ארץ ישראל החלה בשנת 1874. באותה שנה מלאו לשר [משה מונטיפיורי](#) תשעים, ולכבודו הוקמה קרן מיוחדת ושמה "מזכרת משה" שנועדה לתמוך ביישוב היהודי בארץ ישראל. הרב מוהליבר פעל להתרמת קהילות למען הקרן, ומאז הפך רעיון יישוב ארץ ישראל למרכז חייו ועיסוקו.

בשנים 1881-1882 היה הרב מוהליבר אחד מראשי תנועת [חיבת ציון](#). הוא הקים את בני ציון שהיה אחד הארגונים הראשונים של חיבת ציון ואת קבוצת חובבי ציון הראשונה [בנורשה](#). לאחר הפרעות של 1881 ([סופות בנגב](#)), עם תחילתו של גל [ההגירה](#) הגדול [למערב](#), ובעיקר אל [ארצות הברית](#), פעל בקרב יהודים למען עלייה לארץ ישראל. הוא קרא ליישוב הארץ ברוח המסורת וניסה לגייס את תמיכת רבני רוסיה לעלייה לארץ ישראל.

פעילותו למען מזכרת בתיה (עקרון)

בשנת 1882 יצא למסע [בגרמניה](#) ובצרפת במסגרת נסיונותיו לאיתור נדבנים שירימו תרומתם לבניית היישובים בארץ-ישראל. תחילה פנה אל חברת [כל ישראל חברים](#) בדבר מצוקתם של יהודי רוסיה, כדי שינדבו לקניית קרקע בארץ-ישראל. בפנייה אליהם טען שאמנם יישוב ארץ ישראל תובע מאמצים רבים אך "האם כבר מת כל רגש קודש ולאומי מקרבנו"^[3]. לאחר שנענה בשלילה, ובסיוע רבה של [פרו](#), הרב [צדוק כהן](#) נקבעה לו פגישה אצל הברון [רוטשילד](#). בעקבות פגישה זו נרתם הברון למפעל יישוב ארץ ישראל. ההישג המיידי של פגישה זו הייתה הקמת המושבה עקרון בתמיכת הברון ובפיקוחו של הרב מוהליבר שהיה איש הקשר בין הברון למתיישבים. בשנת 1887 ביקר הברון רוטשילד במושבה ושינה את שמה ל[מזכרת בתיה](#) על שם אמו.^[4] במכתב משנת 1886 מספר הרב מוהליבר על חלקו בהקמת המושבה:^[5]

"הקאלאניע עקרון, אשר אנכי יסדתי על הוצאות השר הנדיב עדמונד דה ראהטשילד [מפאריס](#), כאשר פעלתי אצל השר הזה כשלוש שנה ויותר עת היותי בפאריס, והדברים בזה ארוכים, הם כולם עובדי אדמה מנעוריהם, כשרים ויראי ה' למאוד"

משתתפי [ועידת קטוביץ](#). במרכז התמונה יושבים ד"ר [יהודה לייב פינסקר](#) והרב שמואל מוהליבר

ב-1884 השתתף ב[ועידת קטוביץ](#) של [חובבי ציון](#) ושימש כנשיא הכבוד של הועידה.

בפולמוס [השמיטה](#) בשנת [תרמ"ט](#) (1888-1889) היה הרב מוהליבר מראשי התומכים ב[היתר המכירה](#) שאיפשר את המשך עבודת האדמה בארץ ישראל, בעיקר נוכח איומו של הברון רוטשילד שיפסיק את תמיכתו ביישוב אם תיפסק עבודת האדמה. הרב מוהליבר צירף לפסק ההלכה שלו את הרב [יהושע מקוטנא](#), ואת רבי [יצחק אלחנן ספקטור](#). רוב המושבות פעלו בהתאם להיתר המכירה ועבדו את האדמה. אולם חלק מחקלאי [פתח תקווה](#) וחקלאי מזכרת בתיה שמרו את מצוות השמיטה מבלי להסתמך על היתר המכירה. הדבר הביא לסכסוך חריף ביניהם לבין הברון רוטשילד, אשר ראה בהם עצלנים, והאשים את הרב מוהליבר כי "הוא האשם בכל, כי לפי בקשתו עשיתי את הכל. הוא לא אומר כלום, ועל ידי שתיתקו הוא מחזק את המתקוממים".^[6] הרב מוהליבר המשיך לתמוך בהיתר גם כעבור שבע שנים בשמיטה של שנת [תרנ"ו](#) (1895-1896).

ארץ ישראל

רעיון חיבת ציון ויישוב ארץ ישראל היו בראש מעייניו של הרב מוהליבר. הוא האמין שעבודה למען יישוב ארץ ישראל משותפת לכל חלקי העם. ולכן פעל למען קירוב לבבות בין כל קצוות העם, משכילים חילונים ורבנים חרדים. הוא תמך בקבלה של כל יהודי לתנועת חיבת ציון, ללא סייג של שמירת [הלכה](#). הרב מוהליבר פעל מצד אחד להשפיע על המנהיגים החילונים כדי למנוע פגיעה בדת ובחלוצים הדתיים במושבות של חיבת ציון בארץ, ומצד שני ניסה לקרב לרעיון חיבת ציון ויישוב הארץ את גדולי הרבנים בני דורו והמוני בית ישראל.

כמו הרב [צבי הירש קלישר](#) סבר גם הרב מוהליבר כי התחלת ה**גאולה** של עם ישראל תהיה בדרך הטבע ובשלבים: "קמעא קמעא", ולא בבת אחת. בהסתמכו על מדרשי **חז"ל** ועל דברי **רמב"ן**, סבר שיישוב ארץ ישראל היא אחת המצוות הגדולות ביותר, השקולה כנגד כל התורה כולה.^[7] יחד עם זאת, הוא הדגיש שתורת ישראל היא מקור חיינו והיא צריכה להיות יסוד תחייתנו בארץ האבות.^[8]

יומיים לפני פטירתו הוא ניסח מכתב רחב היקף בעניין ה"**קולוניאל בנק**". במכתב זה, אשר כינו אותו "צוואתו של הרב מוהליבר", הוא כתב:

"...יסוד עבודתנו הלאומית צריך להיות תורתנו הקדושה... כן, אחים נכבדים, עבודה רבה לפנינו ועלינו לעבוד ולעבוד בלי לאות ובלי הרף, עלינו לעבוד שכם אחד בלי פרוז, באהבה גמורה ובאחריות שלמה".^[9]

נסיעתו לארץ ישראל

בשנת 1890 יצא הרב מוהליבר בראש משלחת של **חיבת ציון** מנמל **אודסה** לארץ ישראל. תפקיד המשלחת היה לבחון במיוחד את מצב המושבות בארץ. **מנחם אוסישקין**, שהיה אז סטודנט צעיר, מתאר את הפרידה מהמשלחת במילים נרגשות: "...אני לעולם לא אשכח את פרצופו של הרב הגדול הזקן הזה (הרב מוהליבר), כשישב על סיפון האניה ודמעות זולגות מעיניו, וקורא מתוך חדווה פנימית "אני נוסע לארץ ישראל!". המשלחת הגיעה בראש **חודש סיוון** ליפו. את פני המשלחת **ביפו** קידמו רבים מתושבי העיר, נציגי **היישוב הישן** ו**היישוב החדש**, וראשי פקידות **הברון רוטשילד**. בביקורם עברו אנשי המשלחת במושבות החדשות, ובתוכן עקרון (מזכרת בתיה). המשלחת שהתה בארץ כחודש ימים ונחלה הצלחה רבה. גם ראשי המתנגדים למתן ה"היתר" (הרב **שמואל סלנט** והרב **מרדכי גימפל יפה**) קיבלו את הרב מוהליבר בכבוד גדול.

כבר בהיותו "באניה על הים התיכון בחדש תמוז **תר"ן**" 1890, החל לכתוב את החיבור: **מטרת נסיעתי לארצנו הקדושה**. בחיבור שני חלקים. בראשון הציג את עיקרי תפיסתו בנוגע למעלתה הרוחנית של **ארץ ישראל**.^[10] בשני פירט בעשרה סעיפים המנוסחים כשאלות, היבטים שונים של ההתיישבות בארץ: מהו מבנה החקלאות הארצישראלית ומהם ענפים חקלאיים שעשויים להיות רווחיים: "**כרמים** לבד, או אולי יותר טוב לזרוע **ירקות** ולנטוע **פרדסים**, היינו תאנים, זיתים, רמונים, אתרוגים, פאמערנצען (=יידיש: תפוזים), ואולי גם שושנים יקרים (כך) או עצי תות לגדל תולעת המשי?".^[11] מהי כמות **הון** ו**קרקע** הנדרשת להתיישבות "משפחה שלמה" אחת, מהו מצאי הקרקעות למכירה בהתחשב בעמדתם העוינת של השלטונות ה**עות'מאניים**; מהו מעמדם של היהודים נתיני **רוסיה הצארית**; מהי השפעת ה**נדיב הידוע** על מצב המושבות ומהם יחסי ה**איכרים** עם פקידיו, ובהתאם לכך מה תפקיד ארגון **חובבי ציון** בעת ההיא, ו"איך הוא מצב **ירושלים** עיר הקודש ברוחניות, ובמה נוכל להועיל לה במצבה הגשמי?".^[12]

מיד עם בואו לארץ, שם פניו ל**ירושלים** בה שבת את שבתו הראשונה בארץ. על פי הזמנתו של הרב **שמואל סלנט**, דרש הרב מוהליבר בבית כנסת "**החורבה**" דרשה בהלכה ובאגדה.

עד לאחר **שבועות** שהה בירושלים, סייר בה ועמד על בעיות ההתיישבות שבה. לאחר מכן יצא לביקור יסודי במושבות **פתח תקווה**, **ראשון לציון**, **נס ציונה** (ואדי חנין דאז), **עקרון**, **גדרה**, **קסטינה** ו**זכרון יעקב**. בביקורו הבחין במתח וברוגז השוררים בין האכרים לבין פקידי **הברון רוטשילד**, והתשדל בכל מאודו להשכין שלום ביניהם.

לאחר שהיה של מעל לחודש בארץ, חזרו הרב מוהליבר ומשלחתו לרוסיה, מעודדים מהתקדמות היישוב בארץ ישראל.

הרב שמואל מוהליבר, 1896

המזרח"י

בשנת **תרנ"ג** (1893) עמדו "חובבי ציון" בפני קשיים גוברים. כמה מפעולותיהם בארץ ישראל נכשלו. השלטונות הטורקיים הצרו את צעדי היישוב וגזרו על הפסקת העלייה. מנהיג התנועה, ד"ר **פינסקר** נפטר. בעקבות מאמריו של **אחד העם** "אמת מארץ ישראל", בהם מתח ביקורת קשה על כל מעשי ההתיישבות בארץ ועל הנהגת חובבי ציון, נתערערה בלב רבים האמונה בצדקת דרכם ומעשיהם של חובבי ציון. כמו כן, ההתנגדות לתנועה הן בחוגי החרדים והן בחוגי המשכילים גברה והלכה. הרב מוהליבר יזם אסיפה מיוחדת שהתקיימה בעיר **דרוזגניק** ב**חודש אלול** באותה שנה. באסיפה הוקם מרכז חדש, בראשות הרב מוהליבר, שתפקידו לעסוק בפעילות הסברה בקרב הציבור היהודי הרחב לשם הפצת רעיונות התנועה. מרכז זה נקרא "מרכז רוחני", ובקיצור מזרח"י, והוא קדם **לתנועת המזרחי** שהקים מאוחר יותר הרב **ריינס**.^[13]

משימתו העיקרית של המזרח"י התמצתה בארגון התנועה הלאומית כתנועה מאחדת של "חובבי ציון" על דעותיהם השונות. פעולות העיקריות, שבראשם עמד הרב מוהליבר, היו מסירת סקירות מפורטות על המצב הכללי והחברתי ששרר בארץ ישראל, ועל אפשרויות לרכישת קרקעות באמצעות הנדיב הידוע [הברון רוטשילד](#), מסירת ייעוץ לדרכי עליה והתיישבות, סיוע לביסוס כלכלת היישוב, עידוד קניית תוצרת חקלאית ארצישראלית ברוסיה ובפולין, וגיוס תרומות עבור פועלים חקלאים בארץ.

לאחר הקמת מזרח"י התעורר "פולמוס [בני משה](#)", שבראשם עמד [אחד העם](#). אחד העם מתח ביקורת קשה על התנהלות ההתיישבות בארץ ישראל, ועל "חובבי ציון". הרב מוהליבר ניסה למתן את העמדות הקיצוניות ולהגיע להבנה, אך עדיין בעקבות הפולמוס נתערעה האמונה המלאה בצדקת דרכם.

בתנועה הציונית

הרב מוהליבר תמך ביוזמתו של [בנימין זאב הרצל](#) והעריך את ספרו [מדינת היהודים](#); במכתבו להרצל פנה אליו במילים: "האיש המצוין ומאוד נעלה". ^[14] הרצל מצידו הכיר בערך פעולותיו של הרב מוהליבר להצלחת הציונות וראה ערך גדול בשיתוף הפעולה עמו. ^[15]

הנוסח העברי של ההזמנה [לקונגרס הציוני ה-1](#). בהזמנה נאמר כי "הכל תלוי רק בהשתתפות מרובה של אחינו ברוסיה"

אך עקב חולשתו, נבצר ממנו להשתתף [בקונגרס הציוני ה-1](#) שהתכנס [בבזל](#) ב-1897. אך, הוא פעל רבות למען הקונגרס ולהצלחתו, ואכן כמעט מחצית מסך צירי הקונגרס היו יהודי רוסיה. הרב מוהליבר אף שלח אגרת לבאי הקונגרס יחד עם נכדו, [יוסף מוהליבר](#), ובה ביטא את עיקרי השקפתו. מכתב זה הוקרא במלואו על ידי [אהרן קמינקא](#) במעמד הפתיחה של הקונגרס. דברי המכתב עשו רושם רב על הנאספים, תורגמו לכמה שפות והופצו באלפי עותקים. במכתבו כתב הרב מוהליבר: ^[15]

"כבוד אחי ואדוני הנעלים רמי המעלה, ראשי עם סגולה בני ציון היקרים יחיו לנצח. כוחי החלש לא נתנני בשום אופן לבוא בעצמי לקול קריאתכם. והנני שולח במקומי את נכדי הנכבד נ"י לאות כי לבבי אתכם. ומעמקי לבבי ונפשי אתפלל לה' אלוהי השמים: אנה ה' היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל הורם מה שיאמרו, הבינם מה שידברו ולא ייכשלו בלשונם חלילה להוציא דברים נגד תורתנו הקדושה או נגד הממשלות יר"ה [ירוש הודן]. תמכם וסעדכם למען יוכלו להוציא מחשבתם הטובה לאורה, תנה אותם לחן ולחסד בעיני המלכים, הרוזנים והשרים, אשר יעמדו לפניהם לבקש רחמים על עמך ועל ארצך, תנה נא בלב כל ישראל רוח חדשה ואהבה גדולה לעמם ולארצם האומללים אמן". ...

- "המטרה הראשית של האסיפה צריכה להיות השתדלות רבה ועצמה בכל כוחותינו לפני ממשלת תוגרמא כי תרשה לבני עמנו לקנות אדמה ולבנות בתים בלי כל מכשולים ומעצורים. להשיג

הרישיון הזה עלינו להשתדל ולהתאמץ בכל יכולתנו כי בו תלוי כל קיום דבר הקולניזציה [ההתיישבות]".

- "ישוב הארץ היינו לקנות אדמה ולבנות בתים, לנטוע פרדסים ולזרוע שדות, היא אחת המצוות היותר גדולות שבתורתנו ויש מקדמונו האומרים כי היא שקולה כנגד כל התורה, והטעם הפשוט של גודל המצווה הזאת, באשר הוא יסוד קיום לאומנו. **האיש המאמין הוא חובב ציון אמיתי בכל ליבו ונפשו**".
- "יסוד חיבת ציון הוא לנצור את התורה כולה מורשה לנו דור דור בלי כל גירעון ותוספת. הנני אומר זאת בדרך כלל, כי **תורתנו שהיא מקור חיינו צריכה להיות יסוד תחייתנו בארץ אבותינו**".

בסוף דבריו הביע התנגדות גדולה לדעות הרבנים במערב אירופה, שטענו שהתנועה הציונית סותרת את האמונה בביאת [המשיח](#). על כך הכריז:

"לא כן הדבר! אמונתנו ותקוותנו היא מאז וגם עתה, יבוא משיח צדקנו ויקבץ נדחי ישראל לארץ אבותינו".

פטירתו

הרב מוהליבר נפטר ב-1898 ונקבר בעירו [ביאליסטוק](#). ימים אחדים לפני פטירתו קיבל מכתב מהרצל, בו נקרא לפרסם ברבים פנייה לכל העם להשקיע כספים בבנק שתכנן קונגרס התנועה הציונית להקים. הרב חיבר כרוז נלהב למען קריאה זו, אך יומיים לפני חתימתו על כרוז זה, נפטר הרב.

[הרב קוק](#) הספידו במילים: "**גדול גבור**", "מצד אחד רב גאון גדול מלא תורה ומעשים טובים, מחמיר על עצמו במילי דחסידותא, ומצד השני נפש רעננה מלאה עוז וחיים וצופה צפיה עמוקה לתשועתם של ישראל"^[16].

הנצחתו

על שמו נקראו [קיבוץ גן שמואל](#) ו**רחובות** רבים בישראל.

ארכיונו האישי של הרב מוהליבר, הכולל מסמכים, צילומים ותעודות שמור ב**ארכיון הציוני המרכזי** בירושלים.

קבר הרב מוהליבר במזכרת בתיה

לאחר פטירתו הקימה קהילת ביאליסטוק [אוהל](#) על קברו. האוהל נותץ בשנות **מלחמת העולם השנייה**. בג' כסלו **תשנ"ב** 1991 הועלו עצמותיו לארץ ישראל. נטמנו ב**בית העלמין במזכרת בתיה** בסמוך לקברות מייסדי המושבה. על ציון הקבר הוקם אוהל במתכונת הישן בביאליסטוק.

- [האוהל](#) על קברו של ר' שמואל מוהליבר
- מצבת ר' שמואל מוהליבר
- כתובת הנצחה בביתן הקבר של ר' שמואל מוהליבר במזכרת בתיה
- כתובת בבית העלמין במזכרת בתיה